

УДК [378.14:61](09)(477)«18/19»

Т. В. Лутаєва

Національний фармацевтичний університет, Харків

ІНТЕГРАЦІЯ НАУКИ Й ОСВІТИ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ШКОЛИ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті на основі вивчення історико-педагогічних джерел проаналізовано особливості інтеграції науки й освіти в вищій медико-фармацевтичній школі на прикладі Харківського університету у період ХІХ – початку ХХ ст. Акцентовано увагу на тому, що інтеграція науки та освіти в Харківському університеті зумовлювалася ідеєю європейського класичного університету, в якій відображалися такі принципи організації як єдність навчання наукам з науковими дослідженнями. Доведено, що інтеграції науки та освіти на медичному та фізико-математичному факультетах Харківського університету сприяли: розвиток організаційно-правової бази університетського життя; залучення до викладацького складу іноземних вчених та вітчизняних фахівців, які пройшли наукову підготовку на Заході; створення та удосконалення навчально-допоміжних установ; участь викладачів в популяризації наукових досліджень; ініціатива та діяльність викладачів щодо організації науково-дослідної роботи студентів та посилення вимог щодо контролю їх науково-дослідної роботи; створення чіткої системи стимулювання студентів до наукових досліджень; пошвавлення діяльності наукових товариств.

Ключові слова: інтеграція науки та освіти, університет, науковець, наукове товариство, вища медична та фармацевтична освіта.

Т. В. Лутаєва

Национальный фармацевтический университет, Харьков

ИНТЕГРАЦИЯ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕЙ МЕДИЦИНСКОЙ И ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ В ХІХ – НАЧАЛЕ ХХ ВВ.

В статье на основе изучения историко-педагогических источников проанализированы особенности интеграции науки и образования в высшей медико-фармацевтической школе на примере Харьковского университета в ХІХ – начале ХХ вв. Акцентируется внимание на том, что интеграция науки и образования в Харьковском университете обусловлена идеей европейского классического университета, в которой отражались такие принципы организации как единство обучения наукам с научными исследованиями. Доказано, что интеграции науки и образования на медицинском и физико-математическом факультетах Харьковского университета способствовали: развитие организационно-правовой базы университетской жизни; привлечение к преподавательскому составу иностранных ученых и отечественных специалистов, которые прошли научную подготовку на Западе; создание и совершенствование учебно-вспомогательных учреждений; участие преподавателей в популяризации научных исследований; инициатива и деятельность преподавателей по организации научно-исследовательской работы студентов и ужесточение требований к контролю их научно-исследовательской работы; создание четкой системы стимулирования студентов к научным исследованиям; оживление деятельности научных обществ.

Ключевые слова: интеграция науки и образования, университет, ученый, научное общество, высшее медицинское и фармацевтическое образование.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. Умовою розвитку вітчизняної вищої професійної освіти є врахування теорії та практики організації вищих навчальних закладів імперської доби, що продукували професійно орієнтовану науково-педагогічну еліту.

Мета роботи – проаналізувати особливості інтеграції науки та освіти в вищій медичній та фармацевтичній школі на прикладі Харківського університету у період XIX – початку XX ст.

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ. Становлення вітчизняної вищої медичної та фармацевтичної школи пов'язане з Імператорським Харківським університетом (далі: Харківський університет, університет).

Організація діяльності Харківського університету (заснованого 18 листопада 1804 р., відкритого 17 січня 1805 р.) відбувалася під впливом європейських моделей університету, більшою мірою характеристик німецької моделі.

Провідною ідеєю німецької моделі університету була єдність навчального процесу і наукового дослідження, спрямована на вдосконалення змісту і методів навчання, формування творчої індивідуальності майбутніх дослідників.

Історико-педагогічні джерела свідчать, що Харківський університет з початку функціонування сприймався як навчальний та науковий центр Харківської губернії Російської імперії. Майбутніх спеціалістів для медико-фармацевтичної галузі готували на відділеннях: лікарських і медичних наук та фізико-математичних наук (з 1835 р. на медичному та фізико-математичному факультетах) [11, 15].

Треба відзначити, що вже статут 1804 р. значне місце відводив науковій діяльності університету. Зокрема, в §11 зазначалося, що до «особливого надбання університету входить створення в надрах онго учених товариств, які вправляються в словесності російській і давній і займаються розповсюдженням наук точних і дослідних, заснованих на достовірних початках» [13]. Наукові праці товариств повинен був друкувати безпосередньо університет.

Протягом досліджуваного періоду усі наукові товариства Харківського університету, зокрема медичного та природодослідницького спрямування, відігравали значну роль у розвитку передової науки, знань, популяризації досліджень, надавали можливість науковцям взаємодіяти з майбутніми фахівцями медико-фармацевтичної галузі.

В історико-педагогічних дослідженнях констатовано, що в Статутах імператорських університетів були відсутні статті, які чітко визначали права та обов'язки професорсько-викладацького складу навчальних закладів у галузі наукової діяльності [5]. Однак для підпорядкування науки контролю з боку чиновницького апарату ще в першій половині XIX ст. було створено вчені комітети міністерств і відомств. Серед них найвпливовішим був вчений комітет Міністерства народної освіти. Він розглядав пропозиції щодо проведення експедицій, відряджень територією Російської імперії та за кордоном з відповідним фінансуванням.

Організації науково-дослідної роботи в Харківському університеті на етапі становлення навчального закладу сприяло залучення до його кадрового складу німецьких, французьких, італійських й слов'янських вчених, що володіли прийнятою за тих часів для наукового викладання латинською мовою.

Викладачі іноземного походження, за свідченням Д. Багалія, «принесли з собою хороші академічні традиції старовинних західноєвропейських університетів» [1].

У XIX ст. серед фахівців медичного та природничого спрямування Харківського університету, які вплинули на інтеграцію в навчальному закладі науки та освіти, слід відзначити Ф. Гізе, Л. Ванноті, В. Дрейсіга, Ф. Делявіня, Г. Корритарі [7].

Важливим завданням Харківського університету з самого початку його діяльності була підготовка висококваліфікованих професійних кадрів. Стимулом для майбутніх фахівців щодо кар'єрного зростання була можливість потрапити на навчання до діючого на базі Дерптського університету Професорського інституту (1828-1839 рр.). Від вступників до

Професорського інституту були потрібні не тільки надійна моральність, природні здібності, достатні знання, здатність правильно і вільно висловлювати свої думки, надійний стан здоров'я, а також любов і старанність до наук [12].

Професор Харківського університету В. Бузескул писав, що в Професорському інституті були зібрані найбільш здібні молоді люди, які надалі стали видатними професорами та науковцями [2]. Надалі вони сприяли інтеграції науки та освіти в університетах Російської імперії. Випускником медичного факультету Харківського університету, що навчався в Професорському інституті був Ф. Іноземцев. І хоча викладацьку діяльність він надалі пов'язав з Московським університетом, вплив його особистості на представників професорсько-викладацького складу Харківського університету був досить помітним (наприклад, харківські науковці-медики публікували свої статті в «Московской медицинской газете», яку редагував Ф. Іноземцев).

За університетським Статутом 1863 р. було започатковано своєрідний інститут «професорських стипендіатів», що дав університетам можливість мати більше кандидатів для приготування до професорського звання. Для підготовки до професорського звання відбирали кандидатури серед тих випускників Харківського університету, які закінчували університет з дипломом I ступеня і мали здібності та бажання до наукової роботи. Саме вони під керівництвом кваліфікованих професорів готували магістерську дисертацію, до захисту якої потрібно було скласти магістерські іспити [3]. Передбачалося відправлення професорських стипендіатів за кордон для подальшого удосконалення.

За Статутом 1884 р., закордонні стажування молодих учених розглядалися одним з шляхів вдосконалення системи наукової атестації. Результати поїздок за кордон публікувалися в «Журнале Министерства народного просвещения» та в періодичних виданнях університетів.

У зазначений період дослідження вчених, проведені під час стажування за кордоном, у наукових відрядженнях, під час роботи над дисертаціями, монографіями і т.п. знаходили втілення в освітньому процесі, в курсах лекцій, навчальних планах, планах семінарів і практичних занять тощо.

Щоб підвищити престиж осіб з науковими ступенями для магістрів і докторів низки факультетів в університетах Російської імперії, зокрема фізико-математичного, 7 червня 1885 р. були введені нагрудні знаки [10].

Харківські учені приймали участь у періодичних дискусіях серед наукової спільноти щодо доцільності двох наукових ступенів (магістра й доктора), приймаючи до уваги, що в Англії, Франції, Італії їх не було.

На думку відомого фізіолога, професора В. Данилевського, наявність двох ступенів пояснювалася у першу чергу необхідністю інтенсифікувати наукову активність. На Заході, нагадував Василь Якович, для зміцнення професорської посади не таким важливим є докторський ступінь, як імідж науковця. Фактично, вважав він, виконання докторської дисертації сприймалося там як справа не зовсім приємного обов'язку. На думку В. Данилевського, практика заміщення посади професора тільки докторами «знаменує собою період упадку наукової продуктивності». Він вважав, що значно важливіше створювати «конкуренцію наукових прав та заслуг, а також і викладацьких талантів» [4].

Інтеграцію навчальної й наукової роботи майбутніх медиків та фармацевтів в Харківському університеті обумовлювало створення та збільшення на базі факультетів навчально-допоміжних установ (ботанічний сад, ботанічний інститут, спеціалізовані кабінети, лабораторії, клініки та ін.), на базі яких організовувалися практичні заняття, виконувалися науково-дослідні роботи студентів під керівництвом викладачів.

Так, фармацевтична лабораторія Харківського університету, що отримала офіційне визнання у 1812 р., слугувала протягом досліджуваного періоду для практичних занять і наукових досліджень. З 1865 р. лабораторія використовувалася для викладання фізіологічної

хімії студентам-медикам [7]. З середини 1880 років у лабораторії регулярно стали проводитися заняття з фармації та фармакогнозії для студентів медичного факультету, що створювало додаткові можливості для інтеграції науки та освіти.

У процесі становлення та розвитку вищої медичної та фармацевтичної школи науковці-медики та природодослідники Харківського університету приймали участь у популяризації наукових знань, підготували до друку та видали низку підручників та навчальних посібників, які сприяли ефективній організації підготовки майбутніх фахівців для медико-фармацевтичної галузі у XIX – на початку XX ст. У цих публікаціях знаходили відбиток як результати розвитку світової науки, так і результати науково-дослідної роботи авторів.

Неповний перелік видань навчально-методичного характеру харківських науковців-медиків та природодослідників наведено у таблиці.

Таблиця 1 – Підручники та навчальні посібники науковців-медиків та природодослідників Харківського університету (XIX-поч. XX ст.)

№	Автор	Назва, рік видання	Оцінка й характеристика видання	Джерело
1.	Ф. Гізе	«Всеобщая химия для учащихся и учащихся, с немецкой рукописи переведенная В. Комлишинским» (рос. м.), 1813-1817	Праця стала епохальною не лише для російської науки: до появи праці Берцеліуса, вона небагато мала собі рівних і в Європі.	[17]
2.	А. Блюменталь	«Conspectus rei obstetricae, quem in isum praelectionum conscripsit («Підручник з акушерства та гінекології» (пер. автора), 1831	Ця робота є актуальною і досі, оскільки при її підготовці автором були вперше запропоновані медичні терміни, що використовуються сучасними медиками.	[14]
3.	А. Ходнєв	«Курс физиологической химии» (рос. м.), 1847	Вперше визначив зміст фізіологічної хімії, до наукового обґрунтування якого біохімія прийшла лише в XX ст.	[15]
4.	П. Наранович	«Анатомомико-физиологическое описание органов движения тела человеческого» (рос. м.), 1850	Видання сприймалося студентами як довідкове навіть на початку XX ст.	[11, с.10]
5.	Д. Лямбль	«Паталогическая анатомия» (рос. м.) 1861-1864/65	Посібник витримав чотири видання. Це перший вітчизняний підручник з патологічної анатомії.	[6; 11, с.21]
6.	А. Чиріков	«Пособие для практических занятий по фармации со студентами-медиками» (рос. м.), 1890	Посібник витримав три видання	[11, с.83]

Продовження табл. 1.

№	Автор	Назва, рік видання	Оцінка й характеристика видання	Джерело
7.	С. Попов	«К вопросу о преподавании фармакологии в наших университетах» (рос. м.), 1895	Автор вперше склав систематичний план з фармакології	[7]
10	Н. Бокариус	«Краткий курс медицины» (рос. м.), 1911	Справі становлення і розвитку судово-медичної експертизи служили його капітальні підручники	[7]
		«Судебная медицина в изложении для юристов» (рос. м.), 1915		
11	В. Палладін	«Анатомия растений» (рос. м.), 1895	Фундаментальні дослідження автора в галузі фотосинтезу, дихання, білкового, вуглеводного і мінерального обміну у рослин, виконані в Харківському університеті, були покладені в основу створеної ним теорії дихання	[8, с.156]
		«Физиология растений» (рос. м.), 1891/ 1895		

Літературна робота займала у науковців-медиків та природодослідників Харківського університету значне й особливе місце. Зі своїми коментарями і додатками вони видавали навчальні підручники та посібники іноземних авторів, що власноруч перекладали з іноземних мов російською [11]. Серед таких видань слід назвати:

– посібник Ф. Бірх-Гіршвельда «Руководство к патологической анатомии» та «Руководство Орта к патолого-анатомической диагностике» у перекладі та з доповненнями В. Крилова (1877),

– підручник Л. Ландуа «Учебник физиологии человека со включением гистологии микроскопической анатомии и в применении к практической медицине» у перекладі під редакцією та з доповненнями В. Данилевського (1898);

– посібник М. Шлейдена «Курс медико-фармацевтической ботаники» у перекладі з німецької О. Бекетова (1860);

– посібник «Руководство к оперативной хирургии К. Lobcker'a» у перекладі А. Подреза (1888).

На початку ХХ ст. були опубліковані ювілейні видання, присвячені історії медичного та фізико-математичного факультетів Харківського університету [3, 4]. Їх автори, висвітлюючи науковий потенціал науковців-медиків та природодослідників, особливу увагу звертали саме на інтеграцію науки та освіти, повідомляли про наукові здобутки вчених та сумісну науково-дослідну роботу викладачів та студентів. Науково-дослідна робота майбутніх фахівців медико-фармацевтичної галузі організовувалася на відповідних факультетах Харківського університету згідно до наукових інтересів викладачів й мала проблемний та практико-орієнтований характер.

Система стимулювання студентів до наукових досліджень (премії, публікації результатів досліджень, рекомендації науковців щодо можливої подальшої наукової кар'єри майбутніх фахівців та ін.) зумовлювала інтерес молоді до науки. Роботи деяких студентів, що були виконані на базі клінік та в лабораторіях, становили значний науковий інтерес і друкувалися в періодичних виданнях Харківського університету.

Вивчення історико-педагогічних джерел другої половини ХІХ – початку ХХ ст. свідчить про науково-дослідний характер позааудиторної самостійної роботи студентів

Харківського університету з низки професійно орієнтованих навчальних дисциплін. Так, засновник наукових шкіл ембріологів, мікробіологів та альгологів ботанік Л. Ценьківський (1822-1887), який приїхав до Харкова у 1872 р., був одним з перших професорів в Російській імперії, які організували самостійну дослідницьку роботу студента з мікроскопом. Він також виявив ініціативу щодо створення в ботанічному кабінеті університету першої мікробіологічної лабораторії для виготовлення вакцини сибірки й залучав студентів до процесу її виробництва. Наукові уподобання Л. Ценьковського обумовили те, що саме його пізніше стали називати почесним прізвиськом «український Пастер» [10].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. професор гігієни та епідеміології І. Скворцов запровадив здійснення студентами антропологічних досліджень з наступним аналізом отриманих результатів [3].

Відомі випадки, коли викладачі ініціювали публікації наукових досліджень студентів, оплачуючи видання за свій рахунок. Наприклад, професор В. Крилов видав шість томів «Школьной хроники» (1890-1895 pp.), в яких було викладено результати досліджень з паталогічної анатомії, здійснених студентами медичного факультету (183 друк. арк., 2965 с.) [3]. «Школьная хроника» професора Крилова повідомляла лікарів про спостереження, гіпотези, концепції, котрі формулювали в Патологоанатомічному кабінеті Харківського університету. Це видання відзеркалювало теоретичний і методичний рівні паталогічної анатомії 90-х років XIX ст., теоретичні й наукові погляди професора В. Крилова.

У роки Першої світової війни науковці медичного та фізико-математичного факультетів університету отримували державні завдання на термінові наукові розробки для потреб оборонної промисловості, польової медицини, фармакології. Відомо, що хіміки університету в лабораторії органічної хімії під керівництвом професора І. Красуського розпочали виробництво ліків, тобто лабораторія перейшла на наукову роботу, що мала особливо важливе прикладне значення. До науково-дослідної роботи в лабораторії залучалися студенти.

ВИСНОВКИ. Проведений науковий пошук дозволяє свідчити, що інтеграція науки та освіти в Харківському університеті зумовлювалася ідеєю європейського класичного університету, в якій відображалися такі принципи організації як єдність навчання наукам з науковими дослідженнями.

Хоча університетські статuti досліджуваного періоду не конкретизували права та обов'язки викладачів у галузі наукової діяльності, науковий напрям був невід'ємним елементом педагогічної діяльності представників професорсько-викладацького складу Харківського університету.

Інтеграції науки та освіти на медичному та фізико-математичному факультетах Харківського університету сприяли: розвиток організаційно-правової бази університетського життя; залучення до викладацького складу іноземних вчених та вітчизняних фахівців, які пройшли наукову підготовку на Заході; створення та удосконалення навчально-допоміжних установ; участь викладачів в популяризації наукових досліджень; ініціатива та діяльність викладачів щодо організації науково-дослідної роботи студентів та посилення вимог щодо контролю їх науково-дослідної роботи; створення чіткої системи стимулювання студентів до наукових досліджень; пошквалення діяльності наукових товариств.

Перспективу дослідження ми вбачаємо в подальшому вивченні та теоретичному аналізі науково-педагогічної діяльності іноземних учених, що сприяли становленню та розвитку вищої медичної та фармацевтичної освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Багалея Д. И. История г. Харькова за 250 лет существования (1655-1905). Ист. монография. В 2 т. – Т. 2 (XIX и нач. XX вв.) / Д. И. Багалея, Д. П. Миллер. – Х. : Тип.-лит. М. Зильберберга, 1912. – 973 с.
2. Бузескул В. П. Профессор М. М. Луни, «Харьковский Грановский». К столетию Харьковского университета / В. П. Бузескул // Журнал Министерства народного просвещения. – 1905. – № 2. – С. 323–346.
3. Высочайше утвержденный «Общий устав императорских российских университетов от 18 июня 1863 г.» // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание второе. – Том 38 (1863). Отделение первое. – СПб. : Тип. 2-го отделения собственной Е. И. В. канцелярии, 1866. – 1073 с.
4. ДАХО. Ф. Р-5810 Матеріали приватного архіву В. Я. Данилевського. Оп 1, спр. 141.
5. Додонова Г. Наукова діяльність українських університетів / Г. Додонова // Мандрівець. – 2011. – № 4. – С. 25–29.
6. Извлечение из отчета о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1865 г. – Х. : Б.и, 1866. – 44 с.
7. Історія Національного фармацевтичного університету : люди, події, факти ; за заг. ред. В. П. Черниха. – Х. : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2005. – 624 с.
8. Каліман П. А. Розвиток біохімії на біологічному факультеті Харківського державного університету. Становлення нового напрямку – вікова фізіологія і біохімія / П. А. Каліман, А. А. Чернишенко // Український біохімічний журнал. – 2000. – Т. 2. – № 3. – С. 152–158.
9. Карнаух Н. В. Профессорский институт в истории профессиональной педагогики России первой половины XIX века / Н. В. Карнаух // Педагогическое образование и наука. – 2010. – № 4. – С. 87-91 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : library.by/portalus/modules/pedagogics/readme.
10. Куліш С. М. Традиції та новачі у процесі підготовки науково-педагогічних кадрів Харківського університету у XIX – на поч. XX ст. / С. М. Куліш. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. – 552 с.
11. Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / Под. ред. проф. И. П. Скворцова и Д. И. Багалея. – Х. : Изд-во университета, 1905-1906. – 471 с.
12. Об избрании студентов из Университетов Московского, С.-Петербургского, Казанского и Харьковского для приготовления в профессора // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – Т. 2 : 1825-1855. – Ч. 1. – СПб., 1875. – Стб. 110.
13. Университетский устав (5 ноября 1804) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://letopis.msu.ru/documents/327>
14. Фесько Ю. О. Історико-науковий аналіз науково-освітньої діяльності німецьких вчених Харківського університету у дореформенний період : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.07 / Ю. О. Фесько ; Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Добровап. – К. , 2008. – 20 с.
15. Физико-математический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) ; под ред. И. П. Осипова, Д. И. Багалея. – Х. : Тип. фирмы «Адольф Дорре», 1908. – 625 с.
16. Чернишенко Г. О. Харківський національний університет як центр зародження та розвитку біохімічної науки в Україні : автореф. дис. канд. біол. наук : 03.00.23 / Г. О. Чернишенко. – К. , 2004. – 20 с.
17. Южный край. – 1899. – 11 апреля.
18. Яновський Л. Харківський університет на початку свого існування (1805-1820) / Л. Яновський. – Х. : Майдан, 2004. – 508 с.

T. V. Lutaieva

National University of Pharmacy, Kharkiv

**INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION AS A CONDITION OF HIGHER
MEDICAL AND PHARMACEUTICAL SCHOOL' DEVELOPMENT
(19TH-EARLY 20TH CENTURY)**

The article highlights the features of integration of science and education in the higher medical and pharmaceutical schools during the 19th – early 20th century on the example of Kharkiv University based on the study of historical and pedagogical literature. The article outlines that such integration has been predetermined by idea of European classical University. It was noted that scientific direction was an integral element of educational activity of the members of Kharkiv University' Medical, Physics and Mathematics Faculties. It was proved that there were factors that led the integration of science and education in the Medical and Physical-mathematical faculties. Among them: the development of the legal framework of University life; involvement of foreign scientists and national experts that passed scientific training in the West; improvement of teaching; participation of teachers in promoting research; initiative and activities of educators on the organization of research work of students; establishing a clear system of incentives for students to research; revitalization of scientific societies.

Keywords: integration of science and education, University, scientist, scientific societies, higher Medical and Pharmaceutical school.

REFERENCES

1. Bagalej D. I., Miller D. P. (1912), *Istorija g. Har'kova za 250 let sushhestvovanija (1655-1905). Istor. monografija. V 2 t. T. 2 (XIX i nach. XX st.)* [The history of Kharkiv for the 250 years of its existence (1655-1905). Historical monography. In 2 vol., vol. 2 (19th and early 20th centuries)], Tip.-lit. M. Zil'berberga, Kharkiv. [in Russian].
2. Buzeskul V. P. (1905), «*Professor M. M. Lunin, «har'kovskij Granovskij». K stoletiju Har'kovskogo universiteta*» [Professor M. Lunin, «Kharkiv Granovsky». By the centennial of Kharkiv University], *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshhenija*, no. 2, pp. 323-346. [in Russian].
3. Vysochajshe utverzhdennyj «Obshhij ustav imperatorskih rossijskih universitetov ot 18 ijunja 1863 g.» (1866) [Imperial approval «General Rules of the Imperial Russian Universities» from June 18, 1863], *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj Imperii. Sobranie vtoroe*, Tom 38 Otdelenie pervoe, Tipografija 2-go otdelenija sobstvennoj E. I. V. kanceljarii, St. Petersburg, pp. 100-120. [in Russian].
4. DAKhO. F. R-5810 «Materialy pryvatnoho arkhivu V. Ya. Danylevskoho». Op 1, spr. 141. [State Archive of Kharkiv region. Fund R-5810. «Materials of V. Danilevsky private archive». Description 1, act 141]. [in Russian].
5. Dodonova G. (2011), «Naukova diyal'nist' ukrayins'ky'x univertytetiv», [Scientific activities of Ukrainian universities], *Mandryvecz*, no. 4, pp. 25-29. [in Ukrainian].
6. *Iz vlechenie iz otcheta o sostojanii i dejatel'nosti Imperatorskogo Har'kovskogo universiteta za 1865 g.* (1866) [Extract from the report on the status and activities of the Imperial Kharkov University for 1865], Kharkiv. [in Russian].
7. *Istoriia Natsionalnoho farmatsevtichnoho universytetu : liudy, podii, fakty* / Za zah. red. V. P. Chernykha (2005), [History of the National University of Pharmacy: people, events, facts], Vyd-vo NFaU : Zoloti storinky, Kharkiv [in Ukrainian].
8. Kaliman P. A., Chernyshenko A. A. (2000), «Rozvytok biokhimii na biolohichnomu fakulteti Kharkivskoho derzhavnoho universytetu. Stanovlennia novoho napriamku – vikova fiziologhiia i biokhimii» [The development of biochemistry at the Kharkiv State University Faculty

of Biology. The formation of a new direction – age physiology and biochemistry], *Ukrainskyi biokhimichniy zhurnal*, vol. 2, no. 3. – pp. 152-158. [in Ukrainian].

9. Karnauh N. V. (2010), «Professorskiy institut v istorii professional'noj pedagogiki Rossii pervoy poloviny XIX veka» [Professor Institute in the history of professional pedagogy of Russia in the first half of the 19th century], *Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka*, no 4, pp. 87-91, available at : library.by/portalus/modules/pedagogics/readme (accessed September 1, 2015). [in Russian].

10. Kulish S. M. (2013), *Tradytzii ta novatsii u protsesi pidhotovky naukovo-pedahohichnykh kadriv Kharkivskoho universytetu u XIX – na poch. XX st.* [Tradition and innovation in the training of the scientific and pedagogical staff of the Kharkiv University in 19th – early 20th century], KhNU im. V. N. Karazina, Kharkiv. [in Ukrainian].

11. *Medicinskij fakul'tet Har'kovskogo universiteta za pervye 100 let ego sushhestvovaniya (1805-1905) / Pod. red. prof. I. P. Skvorcova i D. I. Bagaleja (1905-1906)* [Medical Faculty of Kharkiv University for the first 100 years of its existence (1805-1905)], Izd-vo universiteta, Kharkiv. [in Ukrainian].

12. Ob izbranii studentov iz Universitetov Moskovskogo, S.-Peterburgskogo, Kazanskogo i Har'kovskogo dlja prigotovleniya v Professory (1875), *Sbornik postanovlenij po Ministerstvu narodnogo prosveshheniya*, vol. 2 : 1825-1855. – Ch. 1. – St. Petersburg. [in Russian].

13. Universitetskij ustav (1804), available at : <http://letopis.msu.ru/documents/327> (accessed June 15, 2015). [in Russian].

14. Fesko Yu. O., Tsentri doslidzhen naukovo-tekhnichnoho potentsialu ta istorii nauky im. H. M. Dobrovap (2008), *Istoryko-naukovyj analiz naukovo-osvitnoi diialnosti nimetskykh vchenykh Kharkivskoho universytetu u doreformennyi period : avtoref. dys. kand. ist. nauk : 07.00.07* [Historical and scientific analysis of scientific and educational activities of German scientists in Kharkiv University during earlier reforms period : Abstract of thesis of Historical Sciences candidate: 07.00.07], Kiev. [in Ukrainian].

15. *Fiziko-matematicheskij fakul'tet Har'kovskogo universiteta za pervye 100 let ego sushhestvovaniya (1805-1905) / Pod red. I. P. Osipova, D. I. Bagaleja (1908)* [Physics and Mathematics Faculty of Kharkiv University in the first 100 years of its existence (1805-1905)], Tip. Firmy «Adolf Dorre», Kharkiv. [in Ukrainian].

16. Chernyshenko H. O. (2004), *Kharkivskiy natsionalnyi universytet yak tsentr zarodzhennia ta rozvytku biokhimichnoi nauky v Ukraini : avtoref. dys. kand. biol. nauk : 03.00.23* [Kharkiv National University as a center of origin and development of chemical science in Ukraine : Abstract of thesis of biological sciences candidate], Kiev. [in Ukrainian].

17. Juzhnyj kraj, 1899, April 11. [in Ukrainian].

18. Ianovskyi L. (2004), *Kharkivskiy universytet na pochatku svoho isnuvannia (1805-1820)* [Kharkiv University at the beginning of its existence (1805-1820)], Maidan, Kharkiv. [in Ukrainian].

Лутаєва Тетяна Василівна

к. пед.н., доц,
доцент кафедри педагогіки та психології,
Національний фармацевтичний
університет,
вул. Пушкінська, 53, м. Харків,
Україна, 61002
Тел.: 0936445900
E-mail: tanya_lutaeva@list.ru

Lutaieva Tetiana Vasylyivna

Cand. Sc. (Ed.),
Associate. Professor of The Department Of
Pedagogy And Psychology,
National University of Pharmacy,
Pushkinska Str., 53, Kharkiv, Ukraine, 61002
Tel.: 0936445900
E-mail: tanya_lutaeva@list.ru

Стаття надійшла 14.10.2015